

FILIP PUBRAT*

RECENZJA MONOGRAFII
AUTORSTWA KAROLINY PANFIL
ODSTĄPIENIE OD UMOWY
JAKO SANKCJA NARUSZENIA ZOBOWIĄZANIA,
WOLTERS KLUWER, WARSZAWA 2018

1. WPROWADZENIE

W monografii *Odstąpienie od umowy jako sankcja naruszenia zobowiązania* autorka stawia sobie za zadanie wyodrębnić sankcyjnego odstąpienia od umowy, a następnie omówienie tak określonej instytucji. Pod nazwą „odstąpienia od umowy” kryć się mogą, zdaniem autorki, instytucje zasadniczo różne — odstąpienie *ad nutum* (art. 395 k.c.), odstąpienie konsumenckie i w końcu odstąpienie sankcyjne. Zgodnie z zaprezentowanym w monografii poglądem, doktryna i orzecznictwo nie skupiają się dostatecznie na charakterze odstąpienia, lecz raczej na źródle uprawnienia, wyróżniając według tego kryterium odstąpienie ustawowe i umowne. Autorka stawia sobie za zadanie analizę odstąpienia od umowy związanego z naruszeniem zobowiązania.

Odnosząc się do stosowanego w monografii warsztatu, nie można mieć większych zastrzeżeń. Wywód prowadzony jest jasno, a przytoczone i wysuwane poglądy są obszernie wyjaśnione i uzasadnione. Dużą zaletą publikacji jest jej uporządkowanie, zarówno w zakresie systematyki pracy, jak i w zakresie wewnętrznej spójności prowadzonego wyводу. Techniczną wadą są miejscami zbyt obszerne przepisy, zawierające uwagi treści merytorycznej, które najpewniej winny znaleźć się w podstawowej części pracy. Mankamenty te jednak nie są znaczne i poziom warsztatowy książki należy ocenić wysoko.

* Autor jest absolwentem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego; ORCID: 0000-0003-1023-0478.

2. PROBLEMATYKA MONOGRAFII

Częściowo w rozdziałach I i II autorka nakreśla rys historyczny instytucji odstąpienia od umowy ze względu na naruszenie zobowiązania. Przedstawia rozwój i genezę instytucji odstąpienia od umowy, zwracając uwagę na jej sankcyjny charakter. Można mieć wątpliwość, czy rzeczywiście konieczne było obszerne omówienie historycznego rozwoju odstąpienia od umowy. Co prawda, nie można wyciągnąć z tej części pracy jakichś daleko idących wniosków odnośnie do polskiego porządku prawnego, jednakże stanowi ona interesujące wprowadzenie do dalszej części monografii.

W następnym rozdziale autorka dokonuje wstępnej analizy prawnoporównawczej instytucji sankcyjnego odstąpienia od umowy oraz instytucji funkcjonalnie zbliżonych. Elementy prawnoporównawcze pojawiają się także w dalszej części wywodu przy analizie poszczególnych problemów. Do porównania dobrane zostały następujące porządki prawne: ze względu na kryterium historyczne — prawo niemieckie, francuskie i włoskie, ze względu na procesy unifikacji prawa prywatnego — prawo angielskie, a także konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, prawa modelowe (Zasady UNIDROIT, Zasady Europejskiego Prawa Umów, Projekt Wspólnej Ramy Odniesienia) oraz projekt rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów dotyczących sprzedaży (CESL) — wątpliwe jest, czy konieczne było porównywanie aż tylu porządków, szczególnie ze względu na znaczne zróżnicowanie ich aksjologicznych podstaw odpowiedzialności kontraktowej. Analizy dokonano ze względu na zróżnicowanie w omawianych porządkach charakteru i nazewnictwa instytucji zbieżnych do polskiej instytucji odstąpienia od umowy, za pomocą metody funkcjonalnej.

Rozważania prawnoporównawcze pozwalają zauważyć, że na gruncie obcych systemów prawnych, istotnie, wyróżnić można sankcyjne odstąpienie od umowy. Takie spostrzeżenie, wraz z dokonaną w rozdziale IV analizą instytucji odstąpienia od umowy, które zostały uregulowane w ustawie, a mają charakter sankcyjny, pozwalają autorce na zdefiniowanie odstąpienia sankcyjnego. W myśl zaprezentowanej koncepcji (rozdział IV pkt 7) za ogólny reżim odstąpienia sankcyjnego traktować należy art. 491 k.c. wraz z art. 494 k.c., a szczególnymi przypadkami odstąpienia sankcyjnego są odstąpienia uregulowane w przepisach art. 492–493, 495 § 2 oraz art. 394 (odstąpienie przy zadatku) k.c., a także odstąpienia z powodu jednej z form naruszenia zobowiązania, ustanowione w regulacjach umów nazwanych.

Na szczególne omówienie zasługuje jedna z tez przedstawionych w tym rozdziale (rozdział IV pkt 4.1). Zgodnie z przedstawionym w monografii poglądem w wyjątkowych przypadkach innego naruszenia umowy niż zwłoka, przepis art. 491 § 1 k.c. należy stosować w drodze analogii. Autorka, posiłkując się niemiecką koncepcją pozytywnego naruszenia umowy, przekonuje, że w niektórych szczególnych przypadkach naruszenia zobowiązania nie można od wierzyciela oczekiwać dalsze-

go pozostawania w stosunku umownym, dlatego też w przypadkach takich dopuścić należy możliwość odstąpienia od umowy. Pogląd taki jest z pewnością trafny *de lege ferenda*, jednak na tle obecnie obowiązującego prawa trudno jest przytoczyć argumenty przemawiające za takim rozwiązaniem. Nie można bowiem z samej oceny niezasadności obecnie obowiązującej regulacji wyciągać wniosków o możliwości stosowania art. 491 § 1 k.c. *per analogiam*. W szczególności nie wydaje się, aby dostatecznie uzasadniono występowanie w tym przypadku luki prawnej. Dodać jeszcze można, że autorka nie tłumaczy dokładnie, w jakich szczególnych przypadkach prawo odstąpienia miałyby przysługiwać. Zważywszy, że oceny tych okoliczności musiałyby zasadniczo dokonywać strony (wierzyciel, żeby stwierdzić, czy przysługuje mu prawo odstąpienia, a dłużnik, aby zweryfikować skuteczność złożonego oświadczenia wierzyciela), to posługiwanie się tak nieostrymi i niedookreślonymi pojęciami może pociągać za sobą zaburzenie bezpieczeństwa obrotu.

Autorka następnie rozważa kwestię umownego zastrzeżenia sankcyjnego odstąpienia od umowy, co zostanie przedstawione w następnym punkcie recenzji.

Rozdziały VI oraz VII poświęcone są problematyce skutków zastosowania sankcyjnego odstąpienia od umowy. Trafnie zaaprobowano teorię przekształcenia jako tłumaczącą skutki odstąpienia od umowy w aspekcie czasowym. Omówiono również ewentualne ograniczenie zakresu skutków odstąpienia sankcyjnego, kwestię zasad restytucji po odstąpieniu, a także wpływ odstąpienia na roszczenia odszkodowawcze. Nie sposób w tym miejscu przytoczyć tez, które zostały zaprezentowane w rozdziałach VI i VII, ze względu na ich mnogość i skomplikowanie — są one przedmiotem licznych, wieloletnich doktrynalnych sporów. Autorka w uporządkowany sposób, wspierając się analizą prawnoporównawczą, dokonuje wyczerpującego i wydaje się w znakomitej większości trafnego rozwiązania pojawiających się problemów.

W rozdziale ostatnim przeanalizowano możliwość stosowania sankcyjnego odstąpienia od umowy ciągłej (o czym szerzej w pkt 4 recenzji).

3. DYSPOZYTYWNOŚĆ USTAWOWEGO REŻIMU SANKCYJNEGO ODSTĄPIENIA OD UMOWY I KLAUZULE KASATORYJNE

Kluczową tezą monografii jest uznanie przepisów art. 491–494 k.c. za normy dyspozytywne statuujące ogólny reżim odstąpienia od umowy. Teza taka pozwala na uznanie klauzul umownych, dotyczących się odstąpienia od umowy z powodu naruszenia zobowiązania, za modyfikację reżimu ustawowego dokonywaną w ramach swobody umów. Argumentacja autorki dotycząca dyspozytywności wspomnianych przepisów jest klarowna i przekonująca. Zgodzić się trzeba z konstatacją prezentowaną w monografii, że często sądy nietrafnie rozpatrują wszystkie klauzule kasato-

ryjne jako umowne prawo odstąpienia, o którym mowa w art. 395 k.c. W różnej formie pogląd o możliwości umownej modyfikacji reżimu ustawowego odstąpienia przewijał się już wcześniej w literaturze. Niektórzy autorzy całkowicie wyłączają możliwość modyfikacji ustawowego reżimu odstąpienia od umowy¹. Inni autorzy dopuszczają możliwość poszerzania odpowiedzialności, przy jednoczesnym zakazie wyłączenia lub ograniczania przepisów art. 491–494 k.c.² Autorka recenzowanej monografii twierdzi, że ogólny reżim sankcyjnego odstąpienia od umowy ma charakter w pełni dyspozycyjny. Pogląd taki jest, jak już wspomniano, trafny, a przedstawiona w pracy argumentacja przekonująca, choć niepełna, zabrakło bowiem spojrzenia na tę problematykę z ogólnej perspektywy dopuszczalności modyfikacji odpowiedzialności *ex contractu*.

Jak zauważa autorka, stosowanie klauzul kasatoryjnych obiektywizujących odpowiedzialność należy traktować jako dopuszczalną modyfikację ustawowej odpowiedzialności w świetle art. 473 k.c. i zasady swobody umów. Z zapatrywaniem takim nie sposób się nie zgodzić³. Autorka nie skupia się jednak nad kontrowersjami związanymi z wykładnią przepisów art. 473 k.c. i związanymi z nimi skutkami dla dopuszczalności stosowania klauzul kasatoryjnych. Kwestia ta jest kluczowa, bowiem właśnie w ten sposób, stwierdzając, czy dana klauzula umowna mieści się w ogólnych granicach modyfikacji ustawowego modelu odpowiedzialności, można oznajmić, że dana klauzula nie stanowi odstąpienia, o którym mowa w art. 395 k.c., lecz jest właśnie modyfikacją ustawowego reżimu odstąpienia.

Doktryna⁴ i orzecznictwo⁵ wywodzą z treści art. 473 § 1 k.c. obowiązek wyraźnego oznaczenia w umowie okoliczności, za które dłużnik ponosić będzie zaostrożoną odpowiedzialność. Wyrażono też pogląd łagodzący rygoryzm art. 473 § 1 k.c., zgodnie z którym wystarczające jest jedynie negatywne wskazanie, w jakich przypadkach dłużnik odpowiedzialności nie ponosi⁶ lub okoliczności granicznych⁷. Według nieco odmiennej tezy „obejść” art. 473 § 1 k.c. można nie poprzez rozszerzanie odpowiedzialności kontraktowej, która obwarowana jest ograniczeniem art. 473 § 1 k.c., lecz poprzez powiązanie określonej sankcji z daną postacią naruszenia zobowiązania⁸. Nie sposób w tym miejscu próbować rozwiązać przedstawione kontrowersje. Analiza taka powinna jednak znaleźć się w recenzowanej monografii, gdyż problematyka ta ma duże znaczenie dla możliwości kształtowania

¹ J.M. Kondek (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019, art. 491, nb 8.

² G. Tracz: *Sposoby jednostronnej rezygnacji z zobowiązań umownych*, Warszawa 2007, s. 303, 304.

³ A. Śmieja: *Umowna modyfikacja zasad odpowiedzialności kontraktowej*, Iustitia 2011, nr 3(5), s. 121; K. Zagrobelny (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2017, art. 473, nb 10.

⁴ M. Gutowski (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019, art. 473, nb 5.

⁵ Zob. wyrok SN z dnia 27 września 2013 r., I CSK 748/12, OSNC 2014, nr 6, poz. 67.

⁶ A. Śmieja: *Umowna...*, *op. cit.*, s. 120.

⁷ K. Zagrobelny (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, pod red. E. Gniewka, art. 473, nb 7.

⁸ F. Zoll F. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2018, s. 1173.

w umowach klauzul kasatoryjnych. Przyjmując bowiem rygorystyczne podejście do art. 473 § 1 k.c., postanowień umownych, niewskazujących konkretnych okoliczności, w których odstąpienie od umowy będzie przysługiwać, nie można uznać za rozszerzenie ustawowego reżimu odstąpienia od umowy, lecz ewentualnie za odstąpienie, o którym mowa w art. 395 § 1 k.c. — modyfikacja ustawowego reżimu odstąpienia od umowy byłaby niezwykle utrudniona. Niewykluczone jest przyjęcie przez autorkę zapatrywania łagodzącego rygoryzm art. 473 § 1 k.c., jednakże brak zwrócenia uwagi na tę problematykę uznać należy za wadę monografii.

Kontrowersyjną i wydaje się nie do końca rozważoną w książce kwestią jest problematyka granic swobody kształtowania klauzul kasatoryjnych przez strony. Omawiając tę problematykę, autorka poprzestaje na ujęciu jej w perspektywie ewentualnego przekroczenia swobody kontraktowania. Pogląd taki jest finalnie trafny, choć kwestia ta wymaga jednak szerszej analizy z perspektywy ogólnych zasad modyfikacji ustawowego reżimu odpowiedzialności *ex contractu*. Skoro zasadniczo dopuszczone jest poszerzenie reżimu odpowiedzialności kontraktowej, w zakresie przedmiotowym aż na siłę wyższą, a w zakresie podmiotowym na zasadniczo wszystkie osoby trzecie⁹, to w konsekwencji w przypadku klauzul kasatoryjnych można w ten sam sposób dokonywać poszerzenia odpowiedzialności. Górną granicę odpowiedzialności dłużnika stanowi w takim przypadku zasada swobody umów¹⁰.

W zakresie wyznaczenia dolnej granicy konstruowania klauzul kasatoryjnych kluczowy jest przepis art. 473 § 2 k.c. uniemożliwiający wyłączenie odpowiedzialności odszkodowawczej za winę umyślną¹¹. Na gruncie tożsamego przepisu art. 240 § 2 kodeksu zobowiązań wyrażono pogląd, że umowne zwalnianie od przesłanek powstania prawa odstąpienia winno następować w granicach tegoż przepisu¹². Trzeba się zgodzić jednak z poglądem twierdzącym, że przepis art. 473 § 2 k.c. nie dotyczy się bezpośrednio innych sankcji za naruszenie zobowiązania niż odpowiedzialność odszkodowawcza¹³. Jednakże zastrzeżenie umowne wyłączające możliwość skorzystania z odstąpienia od umowy, w przypadkach, gdy dłużnikowi (lub osobie, za którą ponosi odpowiedzialność) przypisać można winę umyślną, traktować należy jako sprzeczne z zasadami współżycia społecznego w świetle art. 58 § 2 k.c. i w konsekwencji nieważne¹⁴.

W zakresie, w jakim strony mogą wyłączyć możliwość skorzystania z odstąpienia od umowy, siłą rzeczy przyjąć należy, że mogą także obwarować je dodatkowymi przesłankami bez ograniczeń. W zakresie jednak, w jakim wyłączenie możliwości skorzystania z odstąpienia przekraczałoby swobodę umów, to co do zasady obwarowanie możliwości skorzystania z odstąpienia od umowy przesłankami inny-

⁹ W. Borysiak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019, art. 473, nb 37, 43.

¹⁰ T. Szancilo (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2019, art. 473, nb 6.

¹¹ F. Zoll (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, pod red. A. Olejniczaka, s. 1174.

¹² A. Klein: *Ustawowe prawo odstąpienia od umowy wzajemnej*, Wrocław 1964, s. 49.

¹³ F. Zoll (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, pod red. A. Olejniczaka, s. 1174.

¹⁴ *Ibidem*.

mi niż ustawowe również trzeba by uznać za nieważne. Nie można jednak wykluczyć, że w określonym przypadku przesłanki takie mieściłyby się w granicach swobody kontraktowania.

Konkludując, stwierdzić należy, że brak pogłębionego rozważenia w recenzowanej monografii problematyki stosowania art. 473 k.c. jest błędem. Zważywszy, że celem monografii jest wyodrębnienie i omówienie odstąpienia sankcyjnego, a zatem z istoty rzeczy jednej z sankcji naruszenia zobowiązania, to zdaje się niedopatrzeniem brak całościowego spojrzenia na znaczenie ogólnych reguł modyfikacji odpowiedzialności kontraktowej dla modyfikacji sankcyjnego reżimu odstąpienia uregulowanego w ustawie. Rozważenie, po pierwsze, czy przepisy art. 473 k.c. będą miały zastosowanie do modyfikacji umownych ustawowego reżimu sankcyjnego odstąpienia od umowy i, po drugie, jaką ich wykładnię przyjąć należy, szczególnie w kontekście odstąpienia, ma kolosalne znaczenie dla funkcjonowania klauzul kasatoryjnych. Bowiem w razie uznania, że dana klauzula dotycząca odstąpienia od umowy nie spełnia wymagań określonych w art. 473 § 1 k.c., przyjąć należy, że nie jest ona modyfikacją reżimu ustawowego odstąpienia od umowy, a zatem zastosowanie do niej mieć będzie art. 395 § 1 k.c. — winna być zatem ograniczona terminem końcowym¹⁵.

4. ODSTĄPIENIE SANKCYJNE OD UMÓW CIĄGLYCH

Bardzo interesująca i kontrowersyjna jest teza dotycząca możliwości stosowania odstąpienia sankcyjnego do umów ciągłych. Dotychczasowo w doktrynie zasadniczo wyróżniano wypowiedzenie jako sposób zakończenia umowy ciągłej, pojawiały się jednak poglądy o ewentualnej możliwości stosowania do umów ciągłych odstąpienia od umowy¹⁶. Autorka monografii postuluje stosowanie jednolitego modelu sankcyjnego odstąpienia od umowy, który mógłby być stosowany również do umów o charakterze ciągłym. Na dopuszczanie takiego rozwiązania pozwala wcześniejsze przyjęcie teorii przekształcenia jako tłumaczącej skutki zastosowania odstąpienia, a także pogłębiona wykładnia przepisów o sankcyjnym odstąpieniu od umowy. Autorka zauważa, że ewentualne przepisy szczególne, pozwalające na wypowiedzenie umowy, mogą, ale nie muszą, pociągnąć za sobą wyłączenie możliwości odstąpienia od umowy i w każdym przypadku należy rozpatrywać indywidualnie relację pomiędzy normą o odstąpieniu i o wypowiedzeniu umowy.

¹⁵ W. Popiołek (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, art. 395, nb 5; częściowo odmiennie o braku konieczności zastrzegania terminu przy odstąpieniu sankcyjnym rozpatrywanym w perspektywie art. 395 k.c. zob. P. Konik: *Umowne uprawnienie do odstąpienia*, Państwo i Prawo 2010, z. 1, s. 89; odmiennie, o braku konieczności zastrzegania terminu do wykonania umownego prawa odstąpienia zob. M. Warciński: *Kontrowersje wokół konieczności zastrzegania terminu w klauzuli umownego prawa odstąpienia od umowy*, Przegląd Prawa Handlowego 2005, nr 9, s. 42.

¹⁶ F. Zoll (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, pod red. A. Olejniczaka, s. 1258–1259.

Jak już wspomniano, pogląd o dopuszczalności stosowania odstąpienia od umowy do umów o charakterze ciągłym nie jest poglądem rewolucyjnym. Autorka dokonała syntezy przedstawionych w doktrynie poglądów, które poszerzyła o własne przemyślenia. Dokonano krótkiego porównania instytucji odstąpienia oraz wypowiedzenia, między innymi prezentując różnice skutków (rozdział VIII pkt 3.3) i przesłanek (rozdział VIII pkt 3.1) ich zastosowania. Zastanović by się można, czy takie zróżnicowanie nie stanowi w istocie mocnego argumentu za niedopuszczalnością stosowania odstąpienia, w przypadkach kiedy możliwe jest skorzystanie z wypowiedzenia¹⁷ — sytuacja, w której wierzyciel mógłby skorzystać z dwóch bardzo podobnych sankcji, byłaby ustawodawczą niekonsekwencją¹⁸.

Rozwiązania tego problemu można by szukać w swoistym ujednoczeniu rozumienia odstąpienia sankcyjnego i wypowiedzenia sankcyjnego. Przepisy, które stanowią o możliwości wypowiedzenia w przypadku naruszenia zobowiązania, można by traktować jako w istocie przepisy o odstąpieniu modyfikujące ogólny reżim odstąpienia od umowy. Nie wydaje się bowiem wskazane nadmierne przywiązywanie się do istniejącego doktrynalnego rozgraniczenia pojęć wypowiedzenia i odstąpienia¹⁹. Nie chcąc w tym miejscu przesądzać, czy taka koncepcja jest *de lege lata* trafna, zauważyć można, że wkomponowywałyby się w prezentowany w monografii jednolity model sankcyjnego odstąpienia od umowy. Oczywiście nie można odmówić spójności zaprezentowanej przez autorkę koncepcji wyjaśniającej relację pomiędzy odstąpieniem a wypowiedzeniem (rozdział VIII pkt 3.2), zgodnie z którą, o ile norma o wypowiedzeniu nie wyłącza zastosowania normy ogólnej o odstąpieniu, to nastąpi zbieg elektywny tych norm.

5. ZASADNOŚĆ WYRÓŻNIENIA SANKCYJNEGO ODSTĄPIENIA OD UMOWY

Dokonawszy krótkiej krytyki wybranych poglądów przedstawionych w monografii, możliwa jest ocena potrzeby wyróżnienia sankcyjnego odstąpienia od umowy. Zdaniem autorki odejść należy od podziału na odstąpienie umowne i ustawowe. Niewątpliwie wprowadzenie kategorii odstąpienia sankcyjnego ma pewne walory porządkujące, jednak trudno określić, jakie mają się z nim wiązać konsekwencje. Autorka stawia tezę (s. 22), że „wyodrębnienie sankcyjnego odstąpienia od umowy pozwala na rozwiązanie wielu wątpliwości występujących na tle regulacji kodeksowej”. Prowadzona w dalszej części monografii analiza odstąpienia sankcyjnego prowadzi jednak do wniosków przeciwnych.

¹⁷ T. Dybowski, A. Pyrzyńska (w:) *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. E. Łętowskiej, Warszawa 2012, s. 218; odmiennie zob. G. Tracz: *Sposoby...*, *op. cit.*, s. 89.

¹⁸ G. Tracz: *Sposoby...*, *op. cit.*, s. 284.

¹⁹ F. Zoll (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, pod red. A. Olejniczaka, s. 1258–1259.

Nie ulega wątpliwości, że rzeczywiście możliwe jest wyodrębnienie w polskim porządku prawnym kategorii sankcyjnego odstąpienia od umowy²⁰. Wątpliwe jest jednak, czy wyodrębnienie takie pozwala na rozwiązanie jakichś występujących problemów i w związku z tym wydaje się, że nie jest konieczne odejście od dotychczas ugruntowanego doktrynalnego podziału na odstąpienie umowne i ustawowe. W istocie bowiem pojęcie sankcyjnego odstąpienia od umowy pokrywa się z pojęciem odstąpienia ustawowego. Zgodzić się trzeba z tezą postawioną w monografii, że nie należy umownego i ustawowego prawa odstąpienia utożsamiać ze źródłem uprawnienia, odpowiednio, w umowie i ustawie. Przykładowo do odstąpienia ustawowego nie zaliczymy odstąpień konsumenckich, pomimo ich ustawowego źródła.

Stwierdzenie, że nie należy odchodzić od dotychczasowego podziału na odstąpienie umowne i ustawowe, nie stoi na przeszkodzie rozważeniu zmiany nazewnictwa odstąpienia ustawowego na właśnie odstąpienie sankcyjne. Przychylić się bowiem należy, że dotychczasowe nazewnictwo wprowadza pewną konfuzję terminologiczną. Skutkiem takiej zmiany może być nowe spojrzenie części doktryny i orzecznictwa na kwestię dyspozytywności przepisów art. 491 i n. k.c. o odstąpieniu od umowy. Jednakże samo określenie, że przepisy te statuuja reżim odstąpienia sankcyjnego, nie obala w żaden sposób argumentów za tym, że stanowią one *ius cogens*, a co najwyżej sugeruje spojrzenie na problem w bardziej całościowym ujęciu katalogu sankcji naruszenia zobowiązania.

6. PODSUMOWANIE

Pomimo przedstawionych wątpliwości monografia jest pozycją niewątpliwie interesującą i wartą lektury. Zaprezentowane wywody, poza omówionymi wyjątkami, są spójne i bogato uargumentowane. Praca ta niewątpliwie stanowi ważny głos w dyskursie prawniczym na temat instytucji odstąpienia od umowy. Za szczególnie cenne uznać można wysunięte przez autorkę postulaty *de lege ferenda*, spośród których warto wyróżnić: wprowadzenie istotnego naruszenia zobowiązania jako przesłanki ustawowego modelu odstąpienia sankcyjnego, ograniczenie możliwości odstąpienia przy zwłoce dłużnika co do części świadczenia oraz uregulowanie możliwości kompensacji wydatków daremnych wierzyciela, który odstąpił od umowy. Postulaty te, wzbogacone rzetelną analizą prawnoporównawczą, mogą stanowić podstawę do dyskusji nad ewentualnym kierunkiem reformy instytucji ustawowego, czy tak jak proponuje autorka — sankcyjnego odstąpienia od umowy.

²⁰ J. Jastrzębski (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania — część ogólna*, Warszawa 2016, s. 354; F. Zoll (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, pod red. A. Olejniczaka, s. 1241, 1242.

BIBLIOGRAFIA

- Borysiak W. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019.
- Dybowski T., Pyrzyńska A. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. E. Łętowskiej, Warszawa 2012.
- Gutowski M. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019.
- Jastrzębski J. (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania — część ogólna*, Warszawa 2016.
- Klein A.: *Ustawowe prawo odstąpienia od umowy wzajemnej*, Wrocław 1964.
- Kondek J.M. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019.
- Konik P.: *Umowne uprawnienie do odstąpienia*, Państwo i Prawo 2010, z. 1, s. 82–91.
- Popiołek W. (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018.
- Szanciło T. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2019.
- Śmieja A.: *Umowna modyfikacja zasad odpowiedzialności kontraktowej*, Iustitia 2011, nr 3(5), s. 117–125.
- Tracz G.: *Sposoby jednostronnej rezygnacji z zobowiązań umownych*, Warszawa 2007.
- Warciański M.: *Kontrowersje wokół konieczności zastrzeżenia terminu w klauzuli umownego prawa odstąpienia od umowy*, Przegląd Prawa Handlowego 2005, nr 9, s. 36–42.
- Zagrobelny K.: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2017.
- Zoll F. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2018.

Słowa kluczowe: recenzja, odstąpienie od umowy, naruszenie zobowiązania.

FILIP PUBRAT

REVIEW OF KAROLINA PANFIL'S MONOGRAPHY
"WITHDRAWAL FROM THE CONTRACT AS A SANCTION
FOR THE BREACH OF CONTRACT",
PUBLISHED BY WOLTERS KLUWER, WARSZAWA 2018

S u m m a r y

The article is a critical review of K. Panfil's monography "Withdrawal from the contract as a sanction for the breach of contract". The review presents main thesis of the publication along with critical assessment of proposed positions. The reviewer challenges the need to introduce a new category of "withdrawal as a sanction for the breach of contract" in Polish jurisprudence.

Keywords: review, withdrawal from the contract, breach of contract.